

FRI-110-2-SSH(S)-04

TOUCHES ON SATIRICAL WORK OF STOYAN MIHAYLOVSKI

Elitsa Raynova,

teacher at Peyo K. Yavorov Language High School

Tel.: +359876879301

E-mail: raynovaelitsa@gmail.com

***Abstract:** This paper aims to present the satirical creativity of Stoyan Mihaylovski. He is a realist, a denunciator of social and human shortcomings, who is not afraid to tell the truth and to expose the moral corruption in the power. He fights for morality, high spirit and lofty ideals in the politic, for order, justice and solidarity in society. His work has great cultural and historical significance for Bulgaria. His satirical works perfectly characterize the vicious system and political manipulations.*

***Keywords:** new Bulgarian literature, satire, power, politics, corruption.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Стоян Михайловски е един от най-образованите българи на своето време, един от най-продуктивните писатели в новата българска литература, основоположник на сатирата, сатиричната поема, баснята, епиграмата и апофтегмата като литературни жанрове в България.

В първите десетилетия след Освобождението той внася нова литературна проблематика и поставя нови задачи пред българския творец. Темите на неговите сатирични творби са изключително злободневни, социални, философски и психологически. Творчеството му има изобличителен характер срещу неправдите, недъзите и злото в обществото и властта. Неговата непримиримост към аморалните прояви в политиката и обществото, нравственият му максимализъм и високите морални ценности и идеали са засвидетелствани в сатиричното му творчество. Повечето литературни изследователи освен като активен общественик, трибун и мислител, го определят и като баснописец и сатирик. Всъщност баснята и сатирата са неговата най-голяма сила.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според Михайловски изкуството трябва да служи на нравствеността и на доброто, то трябва да възвеличава нравствените стремежи и да ратува против световното зло. За него поетичното слово е средство за обществена проповед на нравствени идеали и морал. Той използва изкуството, за да въздейства на обществото, да ръководи, да напътства – също като писателите-революционери от епохата на българското Възраждане. Голямата му наклонност към диалог, майсторството му да спори, да оборва, да доказва, да противоречи и изобличава с наставнически и морализаторски патос намират най-подходящ израз в различните форми на лириката. Михайловски опитва почти всички форми на лириката – елегия, ода, песен. Най-големи завоевания постига в сонетната форма, но най-любими са му сатирата, епиграмата и афоризма, на който е изключителен майстор.

Идеолог, вечно осмиващ и заклеймяващ порока, Михайловски не може да бъде безразличен към баснята като жанр, който е твърде удобен за имплицирани и експлицирани моралистични идеи и нравоучения. Той започва да пише басни през 1889 година. Въпреки че още през 1890 година в „Железни струни“ той обявява, че е готов неговия том „Новобългарски басни“, басните му не са събрани в отделна книга, те се отпечатват в списания и вестници, и в някои от неговите книги като „Книга без заглавие“, „Философически и сатирични сонети“, „Страници из дневника на един мислител“ и други. Сюжетите в басните са заимствани от френската моралистична литература, а мотивите и персонажите са изцяло в неговия идеен свят. В тези свои творби Михайловски тълкува нравствените проблеми на човешкото общество. В басните се съдържат морални послания, които автора поднася в иносказателна форма с поука или с пряко изобличаване на характерни недъзи.

Някои от основните теми, които подлага на сатирично изобличение, са недостатъците и пороците на човека, които болното общество толерира. Авторът осмива и критикува грандоманията в „Паун и лястовичка“:

Паун запитал лястовичка:

— Какво приказват зарад мене
между небесното крилато население?

— За тебе — възразила мъничката птичка,
откак се шурам аз из сините простори,
едно и също нещо се говори!...

— Че съм най-драголюбен хубавец,
нали?... — Че си богато пременен глупец!

Михайловски осмива безхарактерността, която стига до лакейство и безличие у човека, пример за това е баснята „Екът“:

Екът кашли, екът пей,

Екът киха и се смей;

Екът моли, екът плачи,

Блей, реве, подсвирва, грачи;

Екът вие, екът лае,

Екът мъмри и кълне,

Екът вика Да, и Не;

Всичките езици знае, —

Едно подир друго повтаря — каквото

Дочуе, доброто, нещастното, злото!...

Кому прилича жалкий ек?

На безхарактерний човек!

Насочена срещу непознаването на собствената си същност и собствените си сили, проявена в копирането, в подражателството, в разминаването между амбиции и възможности е баснята „Гарван и орел“:

Кир Гарванчо еднъжки видел

как орелът мощний отнася едро агне в небеса —

и пожелал и той подобни да прави чудеса...

Решил — извършил: кацнал дръзновено върху една овца —

и се заплел във вълната й...

Няколко деца, случайни зрители на туй явление смешно,

притекли се към Гарванча и го пленили,

изрязали му гордите крилца

и славолюбието му завинаги разбили...

Когато немощний на силний подражава —

игрчка на децата става!

Михайловски подлага на унищожителна критика най-често проявяваните човешки недостатъци – мързелът и безделието, нехайството и лентяйството в „Секира и търнокоп“

Един ръждясал търнокоп, не знам къде забравен,

попитал лъскава една секира:

„Що блести всегда лицето ти?

И аз съм от желязо уж направен,

защо не съм кат тебе гладък, чист, лъчист?

Отгде изхожда между насподобна разлика?...“

Секирата тогаз отвърнала:

„Аз всеки ден отивам на гората,сека дърва...

Лъскавината в труда намярвам аз,

в труда стои, другарю мой, хубавината...“

Непримирим към характерните черти и проявления на българина в следосвобожденска България като скъперничеството, алчността и сметкаджийството, автора осмива в „Скъперник“:

— Бе, Владе, гледай ме, одрипавях!

Окапах! Оголях! — задума Велка на съпруга си.

— Защо събираш куп злато,

като същински просяци когато ще живеиме?

— Трай, жено, от търпене няма нищо по-свето — отвърна Влад.

— И ний ще се разхубавейме

с премени нови: идната година конопи ще посеиме!

Влад почна да копнее — залежа — и се помина...

И чак тогава, горката Велка тури на гърба си дреха здрава.

Избезумялата оназ човешка твар — скъперник назована — мяза на шопар: подир смъртта си само ползовита става!

Такива примери могат да бъдат и много други басни на Михайловски, имащи същия злободневен характер. Басните на Михайловски често са предназначени за конкретни личности от обществото и политиката на неговото време. Често такива личности са некомпетентните журналисти, които той нарича презрително „газетари“. В баснята „Муха и пчела“, авторът осмива тяхната безочливост и наглост:

Пчелата еднъжки каза на мухата:

— Що кацаш там на сметта, дружке?

Тук ела, на тоя разцъфтян салкъм!

Мухата възразила: — Добре съм, гдето съм!

Ти дириш сладък дъх, защото си пчела;

ала мен е нечистота потребна!

Там, гдето гинеш ти — аз крепна!

Михайловски е непримирим с глупостта и плиткоумието, на българските вестникари и печатари, пример за това е баснята „Псе и патка“:

Поискала еднъжки патката да се похвали

на кучето — и рекла му това:

„Какви велики дарби са ми дали
добрите олимпийски божества!...

За пример те са ме създали

на всички земни същества!

Водата, въздухът и земята —

са мойто тройно царство: ази ту летя, ту плавам, ту вървя!“

А псето отвърнало: „Ти и като вървиш,

и като плаваш, и като летиш,

все патка си; тук на земята, тамо на небето

или над бистрите вълни,

ти символ вечен си на всичките глупавини!“

Вий, млади вестникари и драскачи,

ще разберете ли таз басничка що значи?

Стоян Михайловски безпощадно бичува клеветничеството и сквернословието сред обществото в „Пиявица и ехидна“:

Защо ме ненавиждат тъй човечите, кажи ми Пиявице, другарко?

Защо са толкоз тъй добри към тебе, обади ми?

Не хапем ли еднакво?

И аз и ти?

И моята храна и твоята храна – не е ли се една?

Не сме ли две сестри?

Тъй се оплаквала омразната ехидна,

кръвницата безстидна...

а добротворната онази животинка,
пиявицата цяровита,
тоз отговор дала:
И аз хапя като теб, туй истина е цяла!
Но мойто хапане, другарке, изцерава,
А твоего осмъртява...!

Отношението на Михайловски е такова и към подмолните общественици и политици в басните като „Врабци, петел и сокол”, „Добитък и ратай” и други. На унищожителна крика са подложени и поетите без призвание и талант в басните „Критици и Гроздан”, „Старец и патка”, „Шопар и градина”, „Ехидна и орел” и много други. Най-трайно място в басните на Стоян Михайловски имат общочовешките отрицателни прояви и явления, типичните за времето негативни тенденции, осмислени в обобщен вид като всеобщо зло. Това са теми като мързелът, невежеството, алчността, човешката злоба, единовластието и раболепието.

По отношение структурата на басните, те всички са сходни, структурата им е еднотипна. Противопоставят се две полюсни явления чрез персонажи-антиподи. Целта на баснята е да контрастира ясно двете противоположни явления, за да достигне читателя до моралистичното послание, което се съдържа в текста. Най-важната част от баснята е поуката. Тя е основният смисъл на творбата и на нея е подчинена цялата ситуация. При Михайловски поуката най-често е изведена в края, но има и случаи, когато тя е „разтворена” в репликите на някой от персонажите. Такава например е баснята „Орел и охлюв” :

На върха на една липа
сред Стара планина
орелът съгледал гадинка нищожна,
гърбата, рогата,
по-мръсна от змията,
от дявола по-грозна!...
— Какво ли е туй нещо тука? —
извикал Царят на въздуха. —
А, виждам, охлюв!...
Игралото на естеството,
животец във една черупка,
подвижна кратунка,
гневът или смехът на Божеството...
Каж ми, жалко ти творенье,
как се покачи тъй високо?
— С пълзенье! — извика
рогатата гадинка.

Стоян Михайловски оставя повече от 250 басни. Неговата басня е сочена за извор на мъдрост, ценни поучения и борчески дух, която може да бъде употребена дори като възпитателно средство. Сатиричното творчество на Михайловски е богато и изключително многообразно като жанрове. Негова любима форма, освен баснята е епиграмата. В българската литература, в областта на епиграмата той няма съперници. Дори в Европа Михайловски заема място на един от най-големите автори на епиграми. Чрез епиграмата авторът характеризира нравите на своята епоха. За пръв път публикува епиграми във в. „Светлина”, подписани с псевдонима „De Profundis”. По-късно в „Книга без заглавие”(1892), сп. „Българска сбирка”(1895 и 1898). Епиграмите на Михайловски имат ярък политически характер и издават влиянието на Волтер. Михайловски спазва стриктно характерното за жанровата специфика на епиграмата – лаконичен изказ, злободневност, сатиричен заряд, игрослов, неочакваност в развързката. Умее да се изказва бързо, да съпоставя ловко, да очертава с широка ръка характерни типове и присъщи прояви. Личната му неприязън е забулена, докосва общочовешки проблеми и затова епиграмата му е универсална :

Прахосва си честта – пари пилей Андрей...
Чест ще си купи пак – кога проболярей!

Драган владей пет-шест езика –
 Ала той не владей устата си, клетника...
 От сбирщина гладници
 власт нова се урежда...
 Тежко на който чака
 здрав плат от гнила прежда!
 Чутовна държава -
 и чутовен век:
 Човеци не липсват-
 но липсва човек!
 Внук:
 -На ръба на парите пише:”Боже,
 пази България” Та от кого, бе, дядо,
 бог да я пази?
 Дядо:
 -От нейните пазачи, чадо!

Изобличителният патос на Михайловски се подхранва от два главни извора – неговият висок и пламенен идеализъм и неговата непримиримост към действителността. Изобличителното творчество на автора е съкровище за духовна поука, народно възпитание и вдъхновение за обществена борба със своята дидактичност и поучителност.

Стоян Михайловски се проявява и като майстор на афористичната форма – апофтегма. Понятието „апофтегма” е употребено именно от него за първи път в XVIII фрагмент от отпечатаната в списание “Мисъл”, книга “Из присоите на мисълта. Откръшлещи от дневника на един самотник” (с. 529-538). Владимир Янев, в статията си „За апофтегмите на Стоян Михайловски” го определя като най-ярък представител на този жанр в нашата литература и до ден-дневен. Като тематика апофтегмите също са в духа на неговите морални убеждения и философия, против шарлагановщината, против владетеля-тиранин, против уличният анархист. Апофтегмите на Стоян Михайловски могат тематично да бъдат открити: за свободата и робството, за властта, за смисъла на живота и достигане на духовно съвършенство:

На власт у малокултурните народи е уличният политикан.

Свободата се добива в реда, а не редът в свободата.

Изгонихме османлийците, но османлийщината бие в сърцата ни.

Хора, които пресмятат точно и подробно какво струва свободата, не заслужават да бъдат свободни.

Най-отвратителен и грозен е просякът на свобода.

Подарената свобода е винаги плод на скрита замисъл. Повечето пъти тя се преобръща на слободия.

У нас - не партията е средство и обществена цел, а наопаки – партията е цел и обществено средство...

Правова държава е оная, където правата са написани в сърцата.

Ако най-нещастното човешко съществуване е онова, което знае, а не може, най-опасното е онова, което може, а не знае.

Към изобличителното дело на Стоян Михайловски освен неговите басни, епиграми, апофтегми, отнасяме също така и други сатирични творби като: „Философически и сатирически сонети” – в тази книга автора е характеризирал много точно своето време, прави опит да открие корена на човешката трагедия от епохата:

Епоха на разкапалост!... Век на душевно тлене!

Ни идеал, ни идол!Свяст, блян, всичко е разбито!

В духа пресищане и скръб, а в разума съмнение!

Коего беше светло днес е в тъмоти обвит!

Горчив анализ подкопа догмати и начала!

Прибежище – в никакви учения – няма трайно!

Морал, предане, правда, ред – са мода отживяла!
 Във лабиринт от знания загина всичко знайно!
 ... О, като жалко купище от черни развалини,
 пред нас стоят идеите на тисяща години!
 Духовната – издигната от рой народи – сграда
 Върху ни, сякаш с пъклен шум и разгромлене пада!
 И сякаш, че – от смрадност всесветовна задушени –
 В нас воля и желание са вече умъртвени!

В тази творба освен френско влияние, представителите на френския романтизъм като Шатобриан, Ламартин, Мюсе, личи и влиянието на Артур Шопенхауер. В сборката някои от сонетите са израз на основни философски идеи на Шопенхауер, които Михайловски възприема и споделя напълно – за света като воля. Михайловски напълно подкрепя мисълта на Шопенхауер, че е „крайно мъчително за едно мислящо същество да не знае от де иде, нито къде отива, и да бъде само едно от неизброимите подобни нему същества“.

Сатиричната сборка „Нашите писачи и газетари. Сатири I“ се състои от шестнадесет сатири, насочени към недъзите на нашата култура и нейните непризвани синове:

За нищичко когато те не бива,
 от всяка работа кога си гонен,
 когато имаш мисца мързелива
 и само към денгубство си наклонен –
 Перото улови... Перото храни...

Врѳх на отрицателното му отношение към печата и уличните писачи е сатирата „Словоиграчи, словоборци и словопродавци“. От политическите сатири на Михайловски, бележита по своя реализъм е „Стражари“, където е изразена развалата на тогавашната власт:

Народ защо е? Само да се гази!
 Хе-хе!... На силата слугувам ази,
 А не на сенки!... Който ми заплаща –
 И аз подкрепата си нему да-ща!

За врѳх на сатиричното творчество и творбата донесла най-голяма слава на автора, литературните критици сочат „Книга за българския народ“. Тази сатирическа поема може да се определи като велико свидетелство за чувствителната обществена съвест на автора. Тя е израз на обществено-политическата и духовно-културната реакция срещу един политически режим и една обществена система, които тежат на плещите на народа. Тя звучи като завещание, в което Михайловски заклева народа да се бори до последен дѳх срещу политическите и нравствените недѳзи в Нова България.

„Страници из дневника на Мирза Аббас“ е сборка, която съдържа сатирични и алегорични откъси, басни, епиграми и афоризми. Тук отново е подложена на безпощадна критика политиката, деспотизма и държавния разврат:

Със ритми къдрани, със мазни фрази,
 Певци, хвалете този ред обществен...
 Ден до-ще. Друга песен да се чуе,
 Ревѳт на жадните за мѳст голтаци.
 Ден до-ще най-подир да се пробуди
 Обидената всенародна съвест
 И страшна, безпощадна, да извика:
 Желязо жежко за тез срамни язви.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Посочените заглавия са малка част от сатиричното и въобще от творчество на Стоян Михайловски, което по обем граничи с това на Вазов. Голяма част от написаното от Михайловски остава непубликувано, разпрѳснато из периодичния печат. Основните теми в сатиричното му творчество са обусловени от злободневните проблеми, характерни за времето и разсъжденията му за „лъжовната демокрация“, настѳпила след 1878 година. Твърдението му,

че „Българинът не е свободен. Българинът е само освободен” е тема на много от сатиричните му произведения, защото според него свободата е ред, законност, отговорност, гражданска активност, обществена критичност, а не груб прагматизъм, раболепие, кариеризъм, слободия, „животарене“. Той защитава докрай тезата, че българският народ е „неузрял” за демократично управление, защото демокрация – означава „народовластие”. „Най-лошото управление у народ безкултурен или малокултурен е демократическото”. Творчеството на Михайловски е значимо и вечно, все така актуално във времето, защото той е писател, който има куража да говори истината и да не спестява „срамът на всяко чело”. Той цял живот търси духовно съвършенство, стреми се към високи идеали и проповядва морал. Той е поет, призван да бъде апостол. Той е трибун, народен водач, изразител на народната воля. Според него истинското призвание на човешкия род се изразява в това – да се издига постоянно “чрез нравствено усилване на душата и чрез обработването на ума”:

Бъди господар на страстите си, слуга на съвестта си; ти можеш много да пострадаш, да се видиш похулен, възможно е даже живота си да изгубиш, но върху гроба ти всеки посетител ще прочете тия речи: “Тук почива мъж честен и гражданин достоен”.

REFERENCES

BAS. History of Bulgarian literature. Bulgarian literature from the Liberation to the First World War. S., 1970 (*Оригинално заглавие*: БАН. История на българската литература. Българска литература от Освобождението до Първата световна война. С., 1970).

Bogdanov, Ivan. Stoyan Mihajlovski - poet, tribune, thinker. S., 2010. (*Оригинално заглавие*: огданов, Иван. Стоян Михайловски - поет, трибун, мислител. С., 2010).

Lebedova, Romyana. The darkness and light of the Book for the Bulgarian People. - Darba, 1996, №5-6 (*Оригинално заглавие*: Лебедова, Румяна. Тъмнината и светлината на Книгата за българския народ. - Дарба, 1996, №5-6).

Mihailov, Dimitar. Creative portraits. S., 1990 (*Оригинално заглавие*: Михайлов, Димитър. Творчески портрети. С., 1990).

Mihajlovski, Stoyan. A book about the Bulgarian people. S., 2002 (*Оригинално заглавие*: Михайловски, Стоян. Книга за българския народ. С., 2002).

Mihajlovski, Stoyan. Misunderstandings and apophtegms. S., 1994 (*Оригинално заглавие*: Михайловски, Стоян. Неразбиране и апофтегми. С., 1994).

Mihajlovski, Stoyan. Political and philosophical-religious reflections. S., 1999 (*Оригинално заглавие*: Политически и философско-религиозни размисли. С., 1999).